

KOSGEB DESTEKLERİNİN TR 72 BÖLGESİ'NDE İHRACAT VE BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

THE EFFECTS OF KOSGEB SUPPORTS ON EXPORT AND REGIONAL DEVELOPMENT IN TR 72 REGION

Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN¹
Dr. Öğr. Üyesi Şebnem ZORLUTUNA²

ÖZ

KOSGEB ülke ekonomisinin temel taşlarından olan KOBİ'lerin kurulumundan itibaren gelişmesinde ve güçlenmesinde yardımcı olmak amacıyla hizmetler veren bir kuruluştur. 1980'li yıllarla birlikte serbest piyasa sistemine geçilen Türkiye'de özel sektör yatırımlarının devlet tarafından desteklenmesi konusunda uzun yıllardır faaliyetlerini sürdürmektedir. Çalışmanın amacı, TR72 bölgesinde (Kayseri, Sivas ve Yozgat) faaliyette bulunan imalat sanayindeki işletmelerin KOSGEB desteklerinden faydalanma düzeylerinin tespit edilmesi ve bu desteklerin bölge ve ülke ekonomisine olan etkisini ortaya koyabilmektir. Ayrıca, bu işletmelerin KOSGEB desteklerinden faydalanmalarına etki eden faktörler probit regresyon analizi ile incelenmiştir. Bu amaçla söz konusu illerde imalat sanayinde faaliyette bulunan işletmelere anket yapılarak, desteklerin işletmelere olan katkıları, karşılaşılan sorunlar, beklentilerin gerçekleşme düzeyi ve KOSGEB desteklerine bakışları analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, desteklerin bölge ve ülke ekonomisinin gelişmesindeki etkilerinin artırılması için politika üretilmeye çalışılmıştır. Buna göre KOBİ'leri kuruluşundan itibaren gelişme ve büyüme evrelerinde KOSGEB desteklerinden faydalanabilmektedir. TR 72 Bölgesinde işletmelerin çoğunluğu KOSGEB desteklerinin kısa dönem ödemelerinin yapılmasında önemli katkı sağladığını belirtse de işletmenin finansman, rekabet, ihracat, maliyet, karlılık, kapasite artırımı, pazar, kurumsallaşma gibi faaliyetlerinde yeterince etkin olmadığını belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOSGEB Destekleri, TR72 Bölgesi, Bölgesel Kalkınma, Probit Regresyon.

JEL Sınıflandırma Kodları: O11, O18.

ABSTRACT

KOSGEB provides services to help the development and strengthening of SMEs, which are the cornerstones of the country's economy, since its establishment. The aim of the study is to determine the level of utilization of KOSGEB supports of enterprises in the manufacturing industry operating in TR72 region (Kayseri, Sivas, Yozgat) and to reveal the effects of these supports on the economy of region. For this purpose, the surveys of the companies operating in the manufacturing industry in these provinces were surveyed and the contributions of the supports to enterprises, the problems encountered, the level of realization of expectations and their views on KOSGEB supports were analyzed. In the study, the factors affecting enterprises' benefiting from KOSGEB supports were analyzed with probit regression analysis. According to the results, a policy was attempted to increase the effects of supports on development of regional and national economy. Accordingly, SMEs can benefit from KOSGEB supports during the development and growth stages since the establishment. Although most of enterprises stated that KOSGEB supports made a significant make contribution to short-term payments, they stated that the company was not effective enough in its activities such as financing, competition, export, cost, profitability, capacity increase, market and institutionalization.

Keywords: KOSGEB Supports, TR72 Region, Regional Development, Probit Regression.

JEL Classification Codes: O11, O18.

* Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (CÜBAP) tarafından (Proje No: İKT 121) desteklenmiştir. Bu çalışma için, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurulundan 60263016-050.06.04-E.344436 sayılı ve 27/11/2018 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, iyalman@cumhuriyet.edu.tr

² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, szorlutuna@cumhuriyet.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

Various forms of support are offered to producers by the state for the development and growth of the country's economy. In Turkey, the transition to a free market system began in 1980 with activities in the promotion of private sector investment by the state. KOSGEB, one of the institutions established for this purpose, provides support to companies in the development and strengthening of SMEs since their establishment. While KOSGEB provides support for enterprises in different categories and amounts, it also provides institutionalization support for their development. The purpose of the study is to determine the level of benefiting from KOSGEB supports and to reveal the effects of these supports on the economy of the region and the country. KOSGEB was established for local support to small and medium sized (SME) enterprises. In this study, the extent to which SMEs operating in TR 72 Region (Kayseri, Sivas, Yozgat) benefit from KOSGEB in their business activities according to their characteristics, what are the effects of these supports and what factors affect KOSGEB supports are analyzed. SMEs are indispensable elements for the country's economies due to their effective and effective roles in industrialization and economic development, and it increases the importance of supporting them in their establishment and development. This study is important in terms of trying to find solutions for the development and growth of the TR 72 region.

Design/methodology/approach:

In this study on the level of SMEs' benefiting from KOSGEB supports and the factors affecting them, a survey was conducted in order to gather information on the subject. While preparing the questionnaire, attention was paid to keep the questions clear, concise and short. In the introduction of the questionnaire, the purpose of the study, the commitment to confidentiality, a short introduction text indicating that it has a scientific nature and the information of the responsible persons were added under this text, and the transparency of the questionnaire and the reliability of the answers to be given were tried to be increased. SMEs have an effective role in industrialization and economic development for the country's economies. For this reason, it is very important that they are supported and encouraged in their establishment and development. In this study, the effectiveness of the supports provided by KOSGEB to SMEs operating in the TR 72 region in developing the economy of the region was tried to be measured. In order to analyze the effects of the aforementioned supports, a survey was conducted with the enterprises operating in the manufacturing industry in the region. In the survey study applied, the contributions of KOSGEB supports to the enterprises, the problems encountered, the realization level of the expectations and their views on these supports were investigated. In addition, the factors affecting these enterprises to benefit from KOSGEB supports were examined by probit regression analysis. According to the results of the analysis, policies were tried to be produced in order to increase the effects of the supports on the development of the economy of the region and the country.

Findings:

In this study, the situation of enterprises operating in the manufacturing industry in the TR 72 region to benefit from KOSGEB supports was analyzed. When the results are examined, it is revealed that more effective practices are required for the classification of KOSGEB supports, reconsidering the support amounts according to the needs, determining the needs according to the market conditions and informing. The majority of the respondents stated that they will benefit from these supports again if they get the opportunity and they are pleased to make the most short-term payments from the support. However, insufficient information and excess bureaucracy have been the subject of general complaints. Related to this, the last period of education and application are mostly done online. While this facilitates accessibility, it may cause problems for entrepreneur candidates who do not have sufficient technological knowledge. According to the results obtained from the research, SMEs can benefit from KOSGEB supports in the development and growth stages starting from their establishment. Although most of the enterprises in the TR 72 Region stated that KOSGEB supports made a significant contribution to the short-term payments, they stated that the enterprise was not sufficiently effective in activities such as financing, competition, export, cost, profitability, capacity increase, market, institutionalization.

Conclusion and Discussion:

According to the results, the necessity of this kind of support arises especially in businesses aiming to grow and develop their business. However, if the required direction and supervision is not sufficient, it is clear that unsuccessful business examples cause negative consequences both in the enterprise scale and in the general economy. The issue of support and support amount applications should be reviewed in terms of granting state supports, including KOSGEB supports, and new applications should be designed for distribution between new entrepreneurs or ongoing entrepreneurs.

1. GİRİŞ

Ekonomik kalkınma ve sürdürülebilir büyümenin en önemli faktörü olan girişimciler, sınırlı olan üretim faktörlerini işleyerek atıl kaynakların kullanılmasını ve yerli hammaddelerin üretimde değerlendirilmesini sağladıkları için ekonominin yapı taşları olarak kabul edilmektedirler. Bu sebeple ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınması konusunda girişimcilik faaliyetleri makroekonomik politikalar açısından önem arz etmekte ve desteklenmesi gerekmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle devletin ekonomideki rolü giderek azalırken, üretim faktörlerini yöneten girişimcilerin rolü de ekonomide giderek artmaya başlamıştır. Kaynakların etkin ve verimli kullanılması, gelir-harcama ilişkisinin desteklenmesi, ülke ekonomisinin dünya ekonomisi içerisinde rekabet düzeyinin gelişmesi ve refah düzeyinin artırılması konusunda girişimcilik faaliyetleri sürekli geliştirilmeye ve desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır. Küresel ekonomi içerisinde sürece bağlı olarak ülkeler girişimcilere ve kurulan işletmelere destek olma politikalarını devam ettirmektedir. Genellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) niteliği taşıyan bu tür işletmeler ülke içerisinde üretimin ve istihdamın artması, ihracatın artması, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi, piyasadaki atıl kaynakların ekonomiye kazandırılması, katma değer yaratılması, ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanması gibi önemli konularda etkin görevleri olan kurumlardır. Ekonomiyi besleyen ve geliştiren bu tür faaliyetler, ülkeleri KOBİ'lerin teşviki ve gelişimi için uygun politikalar belirlemeye yönelmektedir. Küresel rekabetinde giderek arttığı dünya ekonomisi içerisinde KOBİ'lerin kurulum ve sürdürülebilirlik konusunda büyük ölçüde desteğe ihtiyaç duydukları bir gerçektir.

Türkiye'de 1980'li yıllarda serbest piyasa düzenine geçilmesiyle, girişimcilerin desteklenmesi çalışmaları da başlatılmıştır. Özellikle 1990'lardan itibaren Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)'inde kurulmasıyla kurumsal ve düzenli olarak destekleme faaliyetleri başlamıştır. Günümüzde Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren işletmelerden %99.8'i KOBİ'lerden oluşmakta ve bu işletmeler toplam istihdamın %76.7'sini sağlamaktadır. Bu oranlar ülke ekonomisinde KOBİ'lerin yeri ve öneminin büyüklüğünü ve desteklenmeleri konusundaki gerçeği ortaya koymaktadır (Eralp İrtan, 2019). KOBİ'lerin büyük işletmelere göre hareket kabiliyetlerinin yüksek ve risk düzeylerinin düşük olması avantajları vardır. Özellikle yeni istihdam alanları sağlayarak ülke genelindeki işsizliği azaltma konusunda, devletten iş isteme oranlarını azaltmaktadır. Türkiye'de KOBİ'lere yönelik politikalar belirlenirken, özellikle KOBİ'lerin zayıf oldukları alanlara öncelik verilmektedir. KOBİ'ler başlangıçta finansman, yönetim ve teknoloji sorunları, ilerleyen süreçte ise işi geliştirme, yeni pazar bulma ve rekabet gücüne ilişkin sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'de KOBİ'lere henüz kuruluş aşamasından başlamak üzere girişimciliğin tanımı, iş fikrinin olgunlaştırılması, pazar araştırması, üretim ve yönetim fonksiyonları ve finansman gibi konularda eğitimler ve çeşitli destekler sunulmaktadır. Kuruluş ve üretim maliyetlerinin azaltılması, istihdamın artırılması, yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesi, yeni pazarların oluşturulması ve ihracatın geliştirilmesi konularında destek ve danışmanlık hizmetleri KOSGEB tarafından sunulan hizmetlerden bazılarıdır. Bunun yanı sıra, daha ucuz ve daha hızlı iş kurma süreçlerinin geliştirilmesi için kanun ve mevzuat düzenlemeleri ve internet erişiminin geliştirilmesi ve KOBİ'lerin en iyi uygulamalar hakkında internet aracılığıyla bilgi sahibi olabilmeleri gibi altyapı konularında da destekler bulunmaktadır. Ayrıca, vergilendirme ve mali konularda iyileştirmeler yapılması, uluslararası platformlarda KOBİ'lerin daha iyi temsil edilmesi gibi hususlar da göz önünde bulundurulmaktadır.

Girişimcilik faaliyetlerinin giderek daha fazla desteklendiği piyasa düzeninde makro ölçekte KOBİ'lerde ekonominin önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar. KOSGEB ülkemizde sosyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanabilmesi adına KOBİ'lerin etkisini ve sanayideki payını artırmak amacıyla 1990 yılında kurulmuştur. KOBİ'lerin desteklenmesi konusunda üretilen politikaların başında KOSGEB gelmektedir. KOSGEB, işletme içerisinde kuruluşundan itibaren yaşanan sorunlar ve eksikler çerçevesinde KOBİ'lere destek olma gayesiyle kurulmuş ve halen faaliyetlerine devam eden bir kurumdur. KOSGEB'in farklı faaliyet kollarında farklı miktar ve şartlarda yeni kurulan işletmeler ya da işlerini geliştirmek isteyen KOBİ'lere destekleri söz konudur.

Çalışmada TR 72 bölgesindeki imalat sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerin KOSGEB'in hangi desteklerinden faydalandıkları, faydalanılan desteğin işletmenin hangi aşamasında ve hangi biriminde fayda sağladığı, beklentileri gerçekleştirip gerçekleştirmediği ve sonuç olarak işletmenin üretimine, istihdamına ve ihracata nasıl katkıda bulunduğu incelenmiştir. Çalışmanın belli bir bölge ile sınırlı tutulması daha önce yapılmış bölgesel çalışmalarla karşılaştırma fırsatı sunacağından önemlidir.

2. KOSGEB'İN KURULUŞU, AMACI VE FAALİYETLERİ

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiye Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı olan ve kısaca KOSGEB olarak bilinen kurum, eski ismiyle Türkiye Cumhuriyeti Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na yeni ismiyle Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı olarak 1990 yılında kurulmuş ve hala faaliyetlerine devam etmektedir. 3624 sayılı Kanun ile kurulan KOSGEB'in kuruluş amacı, ekonomide KOBİ'lerin payını ve etkinliğini artırarak ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına destek olmaktır. Bunu gerçekleştirirken KOBİ'lerin dünya piyasasında rekabet güçlerinin ve düzeylerinin artırılması sağlanmaya çalışılırken, sanayide entegrasyonun ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleşmesi de amaçlanmaktadır.

KOBİ'lere birçok alanda geri ödemeli ve ödemesiz destekler sağlayan, tüzel kişiliğe haiz ve bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabi olan KOSGEB 2013 yılsonu itibari ile 81 ildeki taşra teşkilatını tamamlamıştır (Bilen ve Solmaz, 2014: 57). Küresel rekabetin arttığı günümüzde devletin ekonominin temel taşı olan KOBİ'lere olan destekleri, istihdamın ve üretimin artmasına bağlı olarak gelir düzeyinin artmasını sağlamakta bu da ekonominin güçlenmesini desteklemektedir.

KOBİ'lerin ihtiyaçları ve sorunları sektörlere ve bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu sorunların ve ihtiyaçların hangi aşamada, neden kaynaklandığı konularında ve bunları belirlemeye yönelik çok sayıda çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalarda görülen genel sonuçlara göre özellikle, kuruluş aşamasında tecrübesi yetersiz olan girişimci yapısı, yetersiz başlangıç sermayesi ve ardından gelen borçlanma, daha başlangıçta işletmenin sorunlu ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Girişimciler genellikle işyeri açarken, yeterli sermaye, kalifiye eleman, kaliteli ve ucuz hammadde bulamama, sosyal güvenlik primlerinin yüksekliği ve bürokratik engeller gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunun yanı sıra imalat sanayii girişimcisi orta ölçekte kurulan işletmeyi orta ölçekte, büyük ölçekte kurulan işletmeyi ise büyük ölçekte sürdürmekte, ölçek büyütmede yeterince başarılı olamamaktadır. İşletmeler yeni teknolojiyi takip edemediklerinden rekabet güçleri zayıf kalmakta, ürünlerin pazarlanmasında aracı kullanmakta, işletmede üretim ve istihdam artsa da üretimin yapısında değişiklik olmadığından verimlilikte bir artış olmamaktadır (Cansız, 2008: 45). Giderek genişleyen dünya ekonomisi içerisinde, girişimciliğin gelişmesini sağlayacak yatırım ortamlarının eksikliği ve sorunların çözümüne yönelik iç ve dış pazar araştırmalarının yapılmaması da sorunların başında gelmektedir.

KOBİ'lerin yaşadığı sorunlar faaliyet gösterilen sektör, ekonominin içinde bulunduğu durum ya da girişimcinin iş yapma yeteneği gibi etkenlere bağlı olarak farklılıklar gösterebilir. Bununla birlikte genel olarak ihracat yapan KOBİ'lerde ihracatı artırmak için yeni pazarlar bulmak ve dış ticareti artırmada devletin verdiği destekler konusunda bilgilendirmelere ihtiyaç duymaktadır. Yetişmiş ve kalifiye işgücü temini, iş yapılan alanla ilgili kayıtların tutulması, bölgelerin ekonomik potansiyeli, yurtiçi ve yurt dışı fuarları düzenlenmesi gibi alanlarda desteklere ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. KOBİ'lerde genel olarak yetersiz sermaye yapıları, teknoloji ve kalite düzeylerinin düşüklüğü, geleneksel üretim yapıları, girişimcinin tecrübesizliği, finansmana ve desteklere ulaşmada yaşanan sorunlar, eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin eksikliği ve dolayısıyla rekabet düzeylerinin düşüklüğü vurgulanmaktadır. Tüm bu sorunlar ve ihtiyaçlar göz önüne alındığında KOSGEB'in kuruluşu ve faaliyetlerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

2018 TÜİK verilerine göre 77 bin 8 girişim ihracat, 69 bin 772 girişim ise ithalat yapmıştır. İhracatta, 1-9 kişi çalıştıran mikro ölçekli girişimlerin payı yüzde 19,7, 10-49 kişi çalıştıran küçük ölçekli girişimlerin payı % 19,2, 50-249 kişi çalıştıran orta ölçekli girişimlerin payı yüzde 16,5 olarak belirtilmiştir. İhracatta 250 ve daha fazla çalışanı olan büyük ölçekli girişimlerin payı ise yüzde 44,6 olarak açıklanmıştır. Rakamlara bakıldığında KOBİ'lerin ihracattaki önemi açıktır. Dolayısıyla KOSGEB'in ihracat yapan KOBİ'lere yönelik uyguladığı destek programları yerindedir.

KOSGEB'in KOBİ'lere sağlamış olduğu destek programları dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. Ekonomide yaşanan sürece göre sunulan desteklerden bazıları öne çıkabilmektedir. KOBİ'lerin kuruluş aşamasından başlamak üzere, ister yeni kurulan isterse mevcut işine devam eden olsun desteklerden faydalanabilmektedirler. (KOSGEB, 2018: 15-23) Başlangıç sermayesi, işletme sermayesi, Makine-teçhizat, danışmanlık, Pazar araştırmaları, fuar desteği, ihracat desteği, teknoloji desteği gibi üretimi ve satışı arttırmaya yönelik çeşitli destekler sunmaktadır. KOSGEB'in desteklediği konular ve destek miktarı yıllar itibariyle farklılıklar gösterse de genel olarak KOBİ'lerin ihtiyaç hissettiği her konuda destek kalemleri bulunmaktadır. Son yapılan düzenlemelerle ihtiyaç duyulan desteklere başvurular ve uygulamalı girişimcilik eğitimleri online

yapılabilmektedir. Bu uygulamalarla KOSGEB'e ulaşılabilirlik ve desteklerden daha fazla faydalanabilecek KOBİ sayısının artması hedeflenmektedir.

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Küreselleşen yenedünya ekonomisi düzeninde finansal sorunlarını aşamayan KOBİ'lerin ulusal/uluslararası yoğun rekabet ortamında faaliyetlerini gerçekleştirmede ve ayakta kalmakta zorlandığı bir gerçektir. Bu sebeple ülkemizde KOBİ'lerin finansal durumları iyi analiz edilmeli, sorunlarına yapıcı, uzun vadeli, verimliliği arttırmaya yönelik çözümler üretilmelidir (Kutlu ve Demirci, 2007: 187). Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılması ve alt yapı çalışmalarının tamamlanması önemlidir ve KOSGEB'in bu amaçla yürüttüğü çalışmalar genellikle başarı düzeyini yükseltecektir (Öktem, Aydın ve Ekinci, 2007: 97). KOSGEB'in faaliyetlerine başlamasıyla devletin işletmelere olan destekleri konunun öneminin anlaşılması bakımından önemlidir. Kuruluş aşamasından başlayarak, işin devamı ve geliştirilmesi aşamalarında farklı isimlerle destekler, uygun şartlar altında sunulmakta ve bu konuda da birçok akademik çalışma yapılmaktadır. Bunlardan bazılarının sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Cansız tarafından hazırlanan bir çalışmada, KOSGEB'in son yıllarda destek bütçesinin ve toplam kaynaklarının önemli bir kısmının KOBİ'lere yönlendirilemediği, bölgesel desteklerin gelişmemiş bölgelerde kullanımının son derece az olduğu belirtilmektedir. Ayrıca nitelikli eleman istihdamı desteği aracılığıyla KOBİ'lerde istihdam edilen elemanların yaklaşık %75'inin destek sona erdikten sonra işletmelerde kalmadığı, desteklenen AR-GE projelerinden patent, faydalı model vb. bu tür belgelerin alınma oranlarının % 4-5 civarında olduğu, yazılım ve danışmanlık desteklerinin etkin verilemediği öne sürülmüştür (Cansız, 2008: 88).

Uysal ve Hatim (2009), KOSGEB hizmet ve desteklerinden KOBİ'lerin faydalanma düzeyini incelemişlerdir. Bu amaçla Bilecik 1. ve 2. Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyette bulunan KOSGEB üyesi 14 işletme ile görüşülmüş ve KOSGEB'in sunduğu eğitim, finansman, strateji geliştirme ve istihdama yönelik hizmet ve destekleri ile ilişkili araştırma soruları sorulmuştur. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre; 7 firma KOSGEB hizmet ve desteklerine ilgi duymadığını ve faydalanmadığını belirtmiştir. 2 firma KOSGEB ile sadece Stratejik Yol Haritası çalışmasında bulunmuştur. 3 firma ise KOSGEB'in kalite geliştirme eğitimlerine katılmıştır. Veriler bir bütün olarak değerlendirildiğinde çok fazla resmi prosedür gerektirdiği için KOSGEB'in destek, eğitim ve hizmetlerine katılım yetersiz düzeyde olmaktadır.

KOBİ'lere yapılan desteklerin yetersiz kaldığı, toplam krediler içindeki paylarının düşük olduğu, kredi maliyetlerinin yüksek olduğu ve kredi prosedürünün de uzun ve daha karmaşık olduğu belirtilmektedir. Bu sebeplerle, hem üretim hem de istihdam açısından, KOBİ'lerden beklenen sonucun alınmadığı görülmektedir. Türkiye'de girişimciliğin daha fazla teşvik edilmesi ve KOBİ'lerin gerektiği gibi desteklenmesi, ülkemizin en büyük sorunlarının başında gelen ve %14'lere kadar yükselen işsizlik oranlarının düşürülmesine büyük katkıları olabileceği belirtilmektedir (Ulusoy ve Akarsu, 2012: 121)

Maden ve Dulupçu (2014), Genel Destek Programı kapsamında sunulan desteklerin Göller Bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin performansı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Bu kapsamda 2008-2011 yılları arasında Isparta ve Burdur illerinde faaliyet gösteren ve KOSGEB Genel Destek Programından yararlanmış olan 147 adet KOBİ ve bu KOBİ'lerle aynı bölgede faaliyet gösteren sektör, ölçek ve firma yaşı itibarıyla aynı özellikleri taşıyan ve hiçbir destek programından faydalanmamış olan 147 KOBİ incelenmiştir. Toplam 294 KOBİ üzerine yapılan çalışmada, kamu desteklerinden faydalanan işletmelerin; istihdam, üretim ve müşteri sayısı bakımından bu desteklerden faydalanmayan işletmelere nazaran istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar yarattığı ortaya çıkmıştır.

Maden, Dulupçu ve Sungur (2014) başka bir çalışmalarında 2008-2011 dönemi itibarıyla KOSGEB Genel Destek Programı kapsamında firma ve girişimci özelliklerinin de etkisi değerlendirerek sunulan desteklerin istihdam büyümesi üzerindeki etkilerini ortaya koymuşlardır. Isparta ve Burdur illerinde destekten faydalanan firmalar ile bu desteklerden faydalanmayan firmaların istihdam artışları araştırılmıştır. Sonuçta, KOBİ'lere sunulan desteklerin firmalarda istihdam artışı üzerinde anlamlı ve pozitif etkileri olduğu belirtilmiştir.

İslamoğlu, Namal ve Köleoğlu (2014) Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerine katılarak sertifika alanlardan KOSGEB'e bir iş planı sunarak destek başvurusunda bulunanların Türkiye genelindeki oranının %7,5'i geçmediğini belirterek, gerçekten iş kuracakların bu eğitimlerden faydalanmaları gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Çalışmada sertifika almış olup destek için başvuru yapmayan Zonguldak 78, Karabük 53 ve Bartın 88 kişi olmak üzere 219 kişiden 95 kişiye telefonla ulaşılarak anket yapılmış, sonuçlara göre katılımcıların büyük çoğunluğunun

aldıkları eğitimden, eğitimin süresinden, eğitimin içeriğinden ve eğitmenlerden memnun olduğu görülmektedir. Ancak girişimcilik desteğinden yararlanma şartlarının zorluğu, başlangıç sermayesi ve kira sıkıntısı, bürokratik işlemlerin çok olması gibi sorunların da olduğu tespit edilmiş, eğitimde boş zamanlarını değerlendirme amacıyla gelenlerin fazla olduğu ve bu durumun eğitimlerin verimliliğini azalttığı belirtilmiştir.

Bilen ve Solmaz (2014), KOSGEB tarafından KOBİ'lere sağlanan destek türlerinde ve miktarlarında önemli derecede artışlar meydana geldiğini, KOBİ'lerin KOSGEB destekleri hakkındaki bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu ve KOSGEB'in KOBİ'lerin finansal yapısı, istihdam sayıları ve girişimcilik faaliyetleri üzerinde önemli etkileri olduğunu tespit etmişlerdir.

Tan (2015), KOSGEB tarafından organize edilen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerine başvuran 255 girişimci adayı üzerinde yaptığı çalışmada, cinsiyet olarak erkek adayların, eğitim seviyesi bakımından üniversite ve yüksek lisans mezunlarının ve yaş grubu bakımından 25-34 yaş grubunun testlerde daha başarılı olduğu belirtmiştir. Ayrıca testlerde elde edilen genel başarı seviyesinin de yüksek olması, girişimci adaylarının girişimcilik potansiyelinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Güner ve Korkmaz (2017) tarafından 81 ilde KOSGEB veri tabanına kayıtlı 233.527 girişimci adayının eğitim alıp neden işyeri kurmadıkları araştırılmıştır. Henüz iş yeri açamamış olan 2787 (%89,8) kişinin en önemli sebeplerin başında "bir iş yeri açmak için doğru zaman olmadığı" ifade edilmiştir. Girişimci adaylarının iş yeri açma konusunda zorluk yaşadıkları diğer bir durum da yeterli mali desteği bulamamalarıdır. Ayrıca adayların doğru iş fikrini bulmada zorlandıkları ve bu konuda da eğitim desteği verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Kandemir, Baykut ve Avcı (2017), yaptıkları çalışmada TR33 Bölgesinde Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa ve Uşak'ta 2010-2013 yılları arasında KOSGEB desteklerinden faydalanan işletmelerden 237 işletmenin destekler hakkındaki düşüncelerini ve beklentilerini öğrenmeye çalışmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre genel olarak TR33 Bölgesinde destek alan işletmelerin desteklerden ve KOSGEB'den memnuniyet düzeyinin istatistikî olarak ortalamanın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. KOSGEB girişimcilik destek programından faydalanan sektörler arasında bulunan kuaför veya market gibi işletmelerin girişimcilik destek programı dışında faydalanabilecekleri destek çeşidinin sınırlı olduğu ve KOSGEB destekleri bu tür işletmelerin kuruluş desteği aşamasında yanında iken daha sonraki aşamalarda onları rekabet koşulları karşısında yalnız bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çetinkaya ve Ay (2017), Yıldız (2013), girişimcilerin aldıkları kredi miktarı düzeyi, girişimcilik eğitimi ve girişimcilik destek türü değişkenleri ile girişimcilerin amaçlarına ulaşma düzeyleri arasında anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Destekten faydalananlar destek türleri arasında en fazla "kuruluş dönemi makine, teçhizat, ofis donanım ve yazılım" destek türünü tercih etmişlerdir. Ayrıca desteklerin yeterince bilinmediği, nitelikli eleman bulunamadığı, KOBİ'lerin finansman konusunda yetersiz olduğu, bilgi ve verimli üretim teknolojisinin eksik olduğu, yönetim ve kontrol sistemlerinin etkin kullanılmadığı, bilgisayar bilgisinin eksik olduğu sorunları ortaya çıkmıştır.

KOSGEB'in girişimcilik konusundaki destekleri olmakla birlikte, başta destek miktarının gerçekleşme oranları olmak üzere, verilen girişimcilik eğitimlerinin uygulamadan uzak teorik ağırlıklı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, girişimcilik eğitimlerinden sonra yeni işletme kurulma oranı % 5 - % 6 civarında kalmaktadır. Yapılan araştırma ve incelemelere göre, açılan işletmelerin birçoğu ilk yıllarında ya kapanmakta ya da iflas etmektedir. Diğer yandan Türkiye'de girişimcilik eğitimleri sonucunda açılan yeni işletme yapısı incelendiğinde, yenilikçi alanlarda yeterince iş/girişim yaratılmadığı da ortaya çıkmaktadır (Namal, Koçancı ve Aksoy, 2018: 105).

Karadeniz ve Yılmaz (2019) yaptıkları çalışmada, Türkiye ekonomisinde kadınların ve gençlerin girişimcilik faaliyetlerine katılım oranlarının ve girişimciliğin dinamizm seviyesinin düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Bunun yanında, ortaya çıkan sonuçlar bazı gelişmekte ve gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye'deki girişimcilerin finansal destek yokluğu, teknoloji ve vergi destekleri konusunda bilgi veren uygun devlet politikalarının olmayışı ve eksik fikri mülkiyet haklarının varlığı gibi sorunlarla karşılaştığı belirtilmiştir. Yani Türkiye'de girişimcilik dinamizminin düşük olmasının sebepleri, özellikle gençler ve kadınlar başta olmak üzere girişimci adaylarına destek olmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

4. KOSGEB DESTEKLERİNİN İHRACAT VE BÖLGESEL KALKINMA ÜZERİNE ETKİLERİ KONUSUNDA TR 72 BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada TR 72 Bölgesinde (Kayseri, Sivas, Yozgat) faaliyet gösteren KOBİ'lerin sahip oldukları özelliklere göre işletme faaliyetlerinde KOSGEB'den ne ölçüde faydalandıkları, bu desteklerin etkilerinin neler olduğu ve KOSGEB desteklerinden faydalanmada hangi faktörlerin etkisi olduğu konusu analiz edilmiştir. KOBİ'lerin sanayileşmede ve ekonomik kalkınmadaki etkin ve etkili rolleri nedeniyle ülke ekonomileri için vazgeçilemez unsurlar olmaları kurulmalarında ve gelişmelerinde desteklenmesinin önemini artırmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada TR 72 bölgesinin gelişmesi ve büyümesi konusunda çözüm üretmeye çalışması açısından önemlidir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı

Yapılan çalışmada, ana kitle TR 72 Bölgesinde OSB'lerde faaliyette bulunan KOBİ niteliğindeki imalat yapan işletmeler olmuştur. 2019 yılında illerin OSB müdürlüklerinden alınan bilgilere göre imalat sanayiinde faaliyette olan firma sayısı Yozgat OSB'de 32, Sivas OSB'de 214 ve Kayseri'de 3 ayrı OSB'de toplam 1.118 adet firma bulunmaktadır. TR 72 bölgesinde imalat sanayiinde toplam 1.364 firma bulunmakta, bunlardan 1310'u KOBİ (250 kişiden az işçi çalıştıran), 54'ü ise büyük ölçekli firma (250'den fazla işçi çalıştıran) niteliğindedir. Çalışmanın ana kitesini 1.310 adet KOBİ oluşturmaktadır. Örneklem hesaplama programı kullanıldığında 298 anket yeterli olmakla beraber BAP tarafından hizmet için ayrılan bütçenin tamamı kullanılarak firmaların 550'si çalışmaya dahil edilmiştir. Ulaşım şartları ve firmaların ankete katılma isteklerine göre de örneklem seçimi tablo 1'de verildiği gibi yapılmıştır.

Tablo 1. Ana Kitle ve Örneklem Sayıları

İller	Ana kitle	Örneklem	Örneklem Ana Kitleye Oranı
Kayseri	1118	328	0,29
Sivas	214	202	0,94
Yozgat	32	20	0,625
Toplam	1310	550	0,42

Anket yüzyüze görüşme metoduyla gerçekleştirilmiştir. Anket uygulanacak işletmeler tespit edilirken KOSGEB desteklerinden faydalanan işletmelerin net sayısına ulaşılamadığından, imalat sanayiinde faaliyette bulunan ve destek alan/almayan tüm işletmeler arasından rastgele örnekleme yöntemi ile seçim yapılmıştır. Anket uygulaması için gerekli etik kurul raporu alınmış ve söz konusu üç ilde anketlerin cevaplandırılması gerçekleştirilmiştir. Anket uygulaması sırasında işletme yöneticilerinin, işletmenin mevcut durumu ve faaliyetleri hakkında doğru bilgiler verdiği varsayılmıştır.

4.3. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

KOBİ'lerin KOSGEB desteklerinden faydalanmalarını etkileyen faktörler ve KOSGEB desteklerinden faydalanma düzeyi konusunda yaptığımız bu çalışmada konu ile ilgili bilgileri elde etmek amacıyla veri toplama aracı olarak kantitatif araştırma yöntemlerinden anket çalışması uygulanmıştır. Anket hazırlanırken, soruların açık, net ve kısa olmasına dikkat edilmiştir. Anket formunun girişinde çalışmanın amacı, gizlilik taahhüdü, bilimsel bir nitelik taşıdığına ilişkin kısa bir giriş metni ve bu metnin altına da sorumlu kişilerin bilgileri eklenmiş, anketin şeffaflığı ve verilecek cevapların güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

Yapılan anketle ilgili etik kurul raporu 27.11.2018 tarih ve 344436 sayılı yazı ile alınmıştır. Anketlerin uygulanmasında bir araştırma ve danışmanlık firmasından hizmet alınmış ve söz konusu 3 ilde anket uygulanmıştır.

4.4. Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler

Firmaların ve firma adına anketleri cevaplayan kişilerin demografik özellikleri ve diğer sorulara verdikleri cevaplardan elde edilen veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra iki grup arası karşılaştırmalarda Student t testi kullanılmıştır.

Ayrıca TR 72 bölgesindeki işletmelerin KOSGEB desteklerinden faydalanmalarını açıklayacak değişkenlerin neler olduğunu belirlemede açıklanan değişkenimiz iki kategorili olduğu için istatistiksel yöntemlerden probit regresyon analizi tercih edilmiştir.

Çok değişkenli bir modelde bağımlı değişken nominal ya da kategorik ölçekli ve bağımsız değişkenlerde de aynı tip ölçek mevcutsa, bu veri setine en uygun model tipi probit, lojistik, doğrusal olasılık ve tobit modelleridir (Freese ve Long, 2006). Probit regresyon analizi lojistik regresyon analizine alternatif olarak kullanılan bir modeldir. İki analizde birbirlerine benzer ve elde edilen olasılık tahminleri de birbirlerine yakın değerdedir. Lojistik regresyon analizinde log odds (bahis oranları) kullanılırken, probit regresyon analizinde kümülatif normal dağılım kullanılmaktadır (Topçu, 2008: 205-212).

Birden çok açıklayıcı değişken olması durumunda, iki düzeyli kategorik açıklanan değişkenin gerçekleşme olasılığı

$$P(Y = 1 | X_1, X_2, \dots, X_k) = \Phi(\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k) \quad (1)$$

gerçekleşme olasılığı ise,

$$P(Y = 0 | X_1, X_2, \dots, X_k) = 1 - \Phi(\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k) \quad (2)$$

şeklinde dir. Burada

$$\Phi(t) = \int_{-\infty}^t \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{z^2}{2}} dz \quad (3)$$

birikimli standart normal dağılım fonksiyonu, $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k$ probit katsayıları ifade eder.

Probit katsayısı β , tahmindeki bir birimlik artışın probit skorunda yapacağı β standart sapmalık yükselmeyi ifade eder. Probit katsayısı bağımsız değişkenin bağımlı değişkene ait standart z-değerinde yapacağı etkiyi ölçer. Bu katsayıların sayısal büyüklüklerinin bir önemi ve özel bir yorumu yoktur, sadece ilişkinin yönü ve derecesini belirler (Topçu, 2008: 205-212).

4.5. Verilerin Analizi, Bulgular ve Değerlendirmeler

Çalışmaya katılan işletmelerde anket sorularına cevap veren 550 kişiden 350'si şirket sahibi, 115'i şirket ortağı, 85'i ise sorumlu müdürdür ve bu kişilerin 502'si (%91,3) erkek, 48'i (%8,7) kadındır.

Eğitim durumlarına bakıldığında; %31,6 (174'ü) ile en çok ortaöğretim mezunu söz konusu iken, %27,8'i mesleki eğitim mezunu, %14,4'ü ilköğretim, %13,6'sı ortaöğretim, %11,5' i lisans ve %1,1' inin ise yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Yaptıkları iş ile ilgili eğitim alanların sayısı 319, almayanların sayısı ise 225'tir.

Tablo 2'de gösterildiği gibi araştırma kapsamındaki işletme bilgileri şöyledir:

İşletmelerin 202'si Sivas'ta, 328'i Kayseri'de, 20'si ise Yozgat'ta faaliyet göstermektedir.

İşletmeler hukuki statülerine göre %80,8 şahıs işletmesi, %9,1 limitet şirket, %6,4 anonim şirket, %3,6 diğer şeklinde sıralanmaktadır.

Faaliyet alanlarına göre %23,3 gıda, %21,5 hizmet, %17,5 otomotiv, %10,2 tekstil, %10 mobilya ve ahşap sanayi, %8,2 inşaat, %7,6 diğer, %1,8 maden şeklinde sıralanmaktadır.

İşletmeleri faaliyet sürelerine göre sıraladığımızda 10 yıl ve üzeri faaliyet gösteren işletmelerin sayısı 176 (%32,5) ile en fazladır. 7-10 yıldır faaliyette olan işletme sayısı 99 (%18,3), 3-7 yıldır faaliyet gösteren sayısı 161 (%29,3), 3 yıl ve daha az faaliyet gösterenlerin sayısı ise 105 (%19,4) tir.

İşletmede çalışan personel sayısına göre 1-9 personel çalıştıran 460 işletme, 10-49 arasında personel çalıştıran 68 işletme, 50-249 arası personel çalıştıran 9 işletme ve 250'den fazla personel çalıştıran 3 işletme söz konusudur.

İşletmelerin % 30,7'sinin internet sitesi var, %69,3'ünün ise yoktur. e-ticaret yapan işletme oranı %20,4, yapmayanların oranı ise %79,6'dır.

Tablo 2. Araştırma Kapsamındaki İşletme Bilgilerine İlişkin Dağılım

İşletmenin Faaliyette Bulunduğu İl	f	%	İşletmedeki Personel Sayısı	f	%
Kayseri	328	59,6	1-9	460	85,2
Sivas	202	36,7	10-49	68	12,6
Yozgat	20	3,7	50-249	9	1,7
Toplam	550	100,0	250 ve üzeri	3	,6
			Toplam	540	100,0
İşletmenin Faaliyet Süresi	f	%	İşletmenin Hukuki Statüsü	f	%
3 yıl ve az	105	19,4	Şahıs İşletmesi	442	80,8
3-7 yıl	161	29,8	Anonim Şirket	35	6,4
7-10 yıl	99	18,3	Limited Şirket	50	9,1
10 yıl ve üzeri	176	32,5	Diğer	20	3,7
Toplam	541	100,0	Total	547	100,0
İşletmelerin Faaliyet Alanı	f	%	İhracat Yapılma Durumu	f	%
Gıda	128	23,3	Evet	37	6,8
Tekstil	56	10,2	Hayır	507	93,2
İnşaat	45	8,2	Toplam	544	100,0
Mobilya ve Ahşap Sanayi	55	10,0	İşletmenizde Kaç Yıldır İhracat Yapıyorsunuz?	f	%
Otomotiv	96	17,5	3 yıl ve az	9	25,7
Hizmet	118	21,5	3-7 yıl	16	45,7
Maden	10	1,8	7-10 yıl	5	14,3
Diğer	42	7,6	10 yıl ve üzeri	5	14,3
Toplam	550	100,0	Toplam	35	100,0

İhracat yapanların sayısı 37 (%6,8) iken, yapmayanların sayısı 507 (93,2) dir. İhracat yapan bu 37 işletmeden 9'u 3 yıl ve daha az süredir, 16'sı 3 ila 7 yıldır, 5'i 7 ila 10 yıldır ihracat yaparken, 5'i ise 10 yıl ve daha fazla süredir ihracat yapmaktadırlar. İşletmelerin 248'i KOSGEB desteklerinden yararlanırken, 340'ı yararlanmamıştır.

KOSGEB desteklerinden faydalanmama/faydalanamama sebepleri ile ilgili sorulan sorular 5'li likert tipi ölçekle hazırlanmış ve verilen cevapların frekans ve oranları Tablo 3'de gösterilmiştir. Buna göre işletmelerin çoğunluğu KOSGEB desteklerine ihtiyaç hissetmelerine rağmen, verilecek desteğin işletmenin ihtiyacından az olduğunu belirtmektedir. Katılımcılar destek alma konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, bürokrasi ve mevzuat ayrıntılarının çok fazla olduğunu açıklamışlardır. Verilen destek ile ihtiyaç duyulan alanın uyuşmadığı, başvuru konusunda hizmet alınabilecek uzman eksikliği olduğu, talep edilen bu tür desteklerin de verimli kullanılmadığı düşünülmektedir. Ancak en fazla öne çıkan destek konularında yeterli bilginin olamaması olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 3. İşletmelerin KOSGEB Desteklerinden Faydalanmama/Faydalanamama Sebeplerinin Frekans ve Yüzdeleri

KOSGEB desteklerinden faydalanmama/faydalanamama sebepleri	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
İhtiyaç hissedilmedi	115 (%20,9)	68 (%12,4)	21 (%3,8)	62 (%11,3)	35 (%6,4)
Verilecek destek işletmenin ihtiyacından az	60 (%10,9)	59 (%10,7)	36 (%6,5)	94 (%17,1)	52 (%31,2)
Bu konuda yeterli bilgimiz yok	54 (%17,9)	52 (%17,3)	32 (%10,6)	102 (%33,9)	61 (%20,3)
Bürokrasi ve mevzuat ayrıntıları çok fazla	45 (%15)	38 (%12,6)	55 (%18,3)	94 (%31,2)	69 (%22,9)
Daha önce destek konusunda olumsuz deneyim yaşanmış olması	81 (%26,9)	77 (%25,6)	36 (%12)	59 (%19,6)	48 (%15,9)
Verilen destek ile ihtiyaç duyulan alanın uyuşmaması	58 (%19,3)	61 (%20,3)	57 (%18,9)	75 (%24,9)	50 (%16,6)
Başvuru konusunda hizmet alınabilecek uzman eksikliği	52 (%17,3)	46 (%15,3)	33 (%11)	84 (%27,9)	86 (%28,6)
Bu tür desteklerin verimli kullanılmadığını düşünüyorum	48 (%15,9)	20 (%6,6)	29 (%9,6)	79 (%26,2)	125 (%41,5)

Tablo 4’de gösterilen işletmelerin KOSGEB desteklerinden hangisi/hangilerinden ve ne kadar faydalandıklarına bakıldığında, en fazla Girişimcilik Destek Programı destek türünden faydalandığı, 2. olarak Genel Destek Programı destek türünden, 3. olarak Kredi Faiz Desteğinden, 4. olarak KOBİ Proje Destek Programı destek türünden, 5. olarak İş Birliği Güç Birliği Destek Programı destek türünden, 6. olarak da KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı ve AR-GE ve İnovasyon Destek Programı destek türünden faydalandığı görülmektedir.

14 destek türü içerisinde 550 işletmenin faydalandığı destek türü sadece 7’dir ve bunların ikisinden ise sadece birer işletme faydalanmıştır. Özellikle Girişimcilik Destek Programına yoğun bir talep vardır. Yani başlangıç aşamasında desteklere talep fazladır. Özellikle yetersiz sermaye ve bilgi eksikliği bu destekten faydalanmanın önemini artırmaktadır. TR 72 bölgesinde girişimcilik faaliyetlerine başlangıç aşamasında destek talep edilmesi ve ilerleyen süreçlerde sunulan desteklere talebin daha az olması ya da hiç olmaması, bu bölgede girişimcilik faaliyetlerinin gelişme ve büyüme süreçlerini yeterince geliştiremediğinin de bir göstergesi kabul edilebilir. Bu sebeple diğer destek türleri için ayrılan payın, talep edilen destek türlerine aktarılması önerilebilir. Aynı zamanda ileri süreçte destek kullanımının önünde zorluklar söz konusuysa uygulama kolaylaştırılabilir.

Tablo 4. Faydalanılan KOSGEB Destek Türü Dağılımı

Faydalanılan KOSGEB Destek Türü	Faydalanılan İşletme Sayısı
Girişimcilik Destek Programı	106
Genel Destek Programı	98
İş Birliği Güç Birliği Destek Programı	8
KOBİ Proje Destek Programı	18
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	1
AR-GE ve İnovasyon Destek Programı	1
Endüstriyel Uygulama Destek Programı	-
KOBİ TEKNOYATIRIM - KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı	-
Tematik Proje Destek Programı	-
Gelişen İşletmeler Pazarı KOBİ Destek Programı	-
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	-
TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	-
Stratejik Ürün Destek Programı	-
Kredi Faiz Desteği	22

Yapılan analiz sonucuna göre hiçbir zorluk yaşamadığını ifade eden işletmeler olmakla birlikte kısmen de olsa işletmelerin çoğunluğu bazı zorluklarla karşılaşmışlardır (Tablo 5). İşletmelerin çoğunluğu KOSGEB desteklerinin kısa dönem ödemelerinin yapılmasında önemli katkı sağladığını belirtse de işletmenin finansman, rekabet, ihracat, maliyet, karlılık, kapasite artırımı, pazar, kurumsallaşma gibi faaliyetlerinde yeterince etkin olmadığını belirtmiştir (Tablo 6).

İşbirliği Güçbirliği destek programı ise ortak iş yapma, ölçek büyütme ve maliyetleri azaltma konusunda önemli bir destek iken kullanım oranı düşük çıkmıştır. Girişimcilik Destek Programı ve Genel Destek programından kullanım oranı fazla görülmektedir. Bu da KOBİ’lerin genellikle işin kuruluş aşamasında destek aldıklarını gelişme ve büyüme sürecinde destek taleplerinin azaldığı görülmektedir. Ancak KOBİ’lerin uzun ömürlü olabilmeleri kuruluşundan itibaren gelişme ve büyüme çabalarına bağlıdır. Aksi halde işletmeler kurulduktan kısa bir süre sonra kapatmak zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla KOSGEB’in bu tür desteklerinin ön plana çıkarılması konusunda uygulamalar yapılmalıdır.

KOSGEB desteklerinden faydalanılırken karşılaşılabilecek olası zorluklar derecelendirildiğinde Tablo 5’de elde edilmiştir. Buna göre işletmeler KOSGEB desteklerinden faydalanırken çoğunlukla destekler konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıklarından dolayı sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuç Tablo 3’deki sonuçlarla da örtüşmektedir. Yine benzer olarak çok fazla bürokrasi ve kırtasiye işlemleriyle uğraşılması da karşılaşılan zorluklardan biri olarak düşünülmekte ve Tablo 2.’deki sonuçlarla uyum göstermektedir. Bunun dışında kalan başvuru yaparken uzman desteği alamama, kendi eksiklikleri nedeniyle desteklerden tam olarak faydalanamama, KOSGEB personelinin işleri ile yeterince ilgilenmemesi, taahhüt edilen ödemenin tamamının yapılamaması, istenen belgelerin tam ve zamanında teslim edilememesi, yapılan ödemelerin zamanında yapılmaması gibi zorluklarla çoğunluğu karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Hiçbir zorluk yaşamadığını ifade eden işletmeler olmakla birlikte kısmen de olsa işletmelerin çoğunluğu bazı zorluklarla karşılaşmışlardır.

Tablo 5. KOSGEB Desteklerinden Faydalanılırken Karşılaşılabilecek Olası Zorlukların Frekans ve Yüzdeleri

KOSGEB desteklerinden faydalanılırken karşılaşılabilecek olası zorluklar	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Destekler konusunda yeterince bilgi sahibi değildim.	44 (%17,3)	39 (%15,3)	50 (%19,6)	73 (%28,6)	49 (%19,2)
Çok fazla bürokrasi ve kırtasiye işlemleriyle uğraştım.	46 (%18)	60 (%23,5)	46 (%18)	72 (%28,2)	31 (%12,2)
Başvuru yaparken uzman desteği alamadım	51 (%20)	62 (%24,3)	54(%21,2)	59 (%23,1)	29(%11,4)
Kendi eksikliklerim nedeniyle desteklerden tam olarak faydalanamadım	63 (%24,7)	66 (%26)	46 (%18)	54 (%21,2)	26 (%10,2)
KOSGEB personeli işimle yeterince ilgilenmedi.	66 (%25,9)	54 (%21,2)	46 (%18)	55 (%21,6)	34 (%13,3)
Taahhüt edilen ödemenin tamamı yapılmadı	89 (%34,9)	66 (%25,9)	36 (%14,1)	34 (%13,3)	30 (%13,3)
İstenen belgeleri tam ve zamanında temin edemedim	106 (%41,6)	68 (%26,7)	23 (%9)	37 (%14,5)	21 (%8,2)
Yapılan ödemeler zamanında yapılmadı	83 (%32,5)	81 (%31,8)	24 (%9,4)	39 (%15,3)	28 (%11)
Hiçbir zorluk yaşamadım	49 (%19,2)	39 (%7,1)	57 (%22,4)	45 (%17,6)	65 (%25,5)

İşletmelerin KOSGEB destekleri hakkındaki görüşleri ile ilgili sorulan sorulara verilen cevaplar Tablo 6'da gösterilmiştir.

KOSGEB destekleri hakkında işletmelerin çoğunluğu yeterli bilgi düzeyine sahip olduklarını, KOSGEB desteklerinden fırsat bulduklarında tekrar faydalanmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir. Buna karşın yine işletmelerin çoğunluğu KOSGEB desteklerinin kısa dönem ödemelerinin yapılmasında önemli katkı sağlamadığını, düşük maliyetli finansman ihtiyaçlarını karşılamadığını, istihdamlarını artırmadığını, işletmenin finansal yapısına önemli katkısı olmadığını, rekabet güçlerini artırmadığını, ihracatın artmasında etkili olmadığını, üretim miktar/çeşitliliğini artırmadığını, maliyetlerini azaltmadığını, işletmenin cirosunu artırmadığını, işletmenin fiziksel kapasitesini geliştirmedeğini, işletmenin kurumsallaşmasında etkisinin olmadığını, yeni pazarlara ulaştırmadığını, destek kalem ve düzeylerinin yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 6. İşletmelerin KOSGEB Destekleri Hakkındaki Görüşlerinin Frekans ve Yüzdeleri

İşletmelerin KOSGEB destekleri hakkındaki görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
KOSGEB destekleri hakkında işletmemizin bilgi düzeyi yeterlidir.	80 (%16,3)	59 (%12)	90 (%18,3)	122 (%24,8)	140(%28,5)
KOSGEB desteklerinin kısa dönem ödemelerimizin yapılmasında önemli katkısı olmuştur.	97 (%19,8)	118 (%24)	67 (%13,6)	124 (%25,3)	85 (%17,3)
KOSGEB destekleri ile düşük maliyetli finansman ihtiyacımız karşılanmıştır.	113 (%23)	118 (%24)	72(%14,7)	107 (%21,8)	81(%16,5)
KOSGEB destekleri ile istihdamımız artmıştır.	136 (%27,7)	126 (%25,7)	80 (%16,3)	78 (%15,9)	71(%14,5)
KOSGEB desteklerinin işletmemizin finansal yapısına önemli katkısı olmuştur.	129 (%26,3)	125 (%25,5)	77 (%15,7)	80 (%16,3)	80 (%16,3)
KOSGEB destekleri rekabet gücümüzün artmasına katkı sağlamıştır.	140 (%28,5)	126 (%25,7)	65 (%13,2)	81 (%16,5)	79 (%16,1)
KOSGEB destekleri ihracatımızın artmasında etkili olmuştur.	201 (%40,9)	126 (%25,7)	61 (%12,4)	56 (%11,4)	47 (%9,6)
KOSGEB destekleri ile üretim miktarımız/çeşitliliğimiz artmıştır.	136 (%27,7)	135 (%27,5)	69 (%14,1)	82 (%16,7)	69 (%14,1)
KOSGEB destekleri maliyetlerimizin azalmasında etkili olmuştur.	138 (%28,1)	116 (%23,6)	73 (%14,9)	89 (%18,1)	75 (%15,3)
KOSGEB destekleri ile işletmenin cirosu artmıştır.	138 (%28,1)	121 (%24,6)	54 (%11)	105 (%21,4)	73(%14,9)

İşletmelerin KOSGEB destekleri hakkındaki görüşleri	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
KOSGEB destekleri ile işletmemizin fiziksel kapasitesi gelişmiştir.	143 (%29,1)	127 (%25,9)	72 (%14,7)	85 (%17,3)	64 (%13)
KOSGEB destekleri işletmemizin kurumsallaşmasında etkili olmuştur	159 (%32,4)	115 (%23,4)	69 (%14,1)	77 (%15,7)	71 (%14,5)
KOSGEB destekleri ile yeni pazarlara ulaşılmıştır.	136 (%27,7)	146 (%29,7)	76 (%15,5)	76 (%15,5)	57 (%11,6)
KOSGEB destek kalemleri ve oranları yeterli düzeydedir.	134 (%27,3)	110 (%22,4)	93 (%18,9)	89 (%18,1)	65 (%13,2)
KOSGEB desteklerinden fırsat bulduğumuzda tekrar faydalanılması düşünülmektedir.	76 (%15,5)	37 (%7,5)	46 (%9,4)	83 (%16,9)	249(%50,7)

İşletmelerin sahip olduğu bazı özellikleri ile KOSGEB desteklerinden faydalanmaları arasında önemli bir ilişki olup olmadığı sorusunun cevabı Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. İşletmelerin Bazı Özellikleri İle KOSGEB Desteklerinden Faydalanmaları Arasındaki İlişki İçin “t” Testi Sonuç Tablosu

	KOSGEB Desteklerinden Faydalanma	N	\bar{X}	S	T	p
Yaş	Evet	248	2,5847	1,18051	-2,564	,011
	Hayır	302	2,8344	1,08098		
Cinsiyet	Evet	248	1,8992	,30168	-1,006	,315
	Hayır	302	1,9238	,26569		
Şirketteki görev	Evet	248	2,3266	,87369	-2,602	,010
	Hayır	302	2,5099	,75476		
Eğitim	Evet	248	2,8508	1,33085	,950	,343
	Hayır	302	2,7483	1,16550		
İşletmenin kaç yıllık olduğu	Evet	243	2,4609	1,13614	-3,359	,001
	Hayır	298	2,7852	1,10135		
Faaliyette bulunduğunuz il	Evet	248	2,0282	,84125	3,286	,001
	Hayır	302	1,8046	,73243		
İşletmenizin internet sitesi var mı?	Evet	248	1,6371	,48181	-2,551	,011
	Hayır	302	1,7384	,44023		
İşletmenizde e-ticaret yapılıyor mu?	Evet	248	1,7702	,42158	-1,371	,171
	Hayır	302	1,8179	,38658		
İşletmenizin hukuki statüsü	Evet	246	1,4431	,90959	2,247	,025
	Hayır	301	1,2857	,68173		
İşletmedeki personel sayısı	Evet	244	1,1516	,45987	-1,113	,266
	Hayır	296	1,1959	,46078		
İşletmelerin faaliyet alanı	Evet	248	4,1492	2,04353	1,633	,103
	Hayır	302	3,8411	2,38097		
Yaptığımız iş ile ilgili eğitim aldınız mı?	Evet	243	1,4568	,49916	1,835	,067
	Hayır	301	1,3787	,48588		
İşletmenizde ihracat yapılıyor mu?	Evet	243	1,8930	,30975	-3,113	,002
	Hayır	301	1,9635	,18795		
İhracat yapılıyor ise işletmenizde kaç yıldır ihracat yapıyorsunuz?	Evet	25	2,3200	,98826	1,433	,161
	Hayır	10	1,8000	,91894		
İşletmenizin kuruluş aşamasından itibaren herhangi bir devlet desteğinden faydalandınız mı?	Evet	248	1,1855	,38948	-29,841	,000
	Hayır	302	1,9735	,16085		

t- testi sonuçlarına göre KOSGEB desteklerinden faydalanma yaşa, şirkette bulunulan göreve, işletmenin kaç yıldır faaliyet gösterdiğine, faaliyette bulunduğu ile, internet sitesinin var olup olmamasına, işletmenin hukuki statüsüne, ihracat yapıyor olup olmamasına, kuruluş aşamasından itibaren herhangi bir devlet desteğinden faydalanıp faydalanmamasına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. ($p<0,05$)

Ancak KOSGEB desteklerinden faydalanma cinsiyete, eğitim durumu, işletmede e-ticaret yapılıp yapılmaması, işletmedeki personel sayısı, işletmelerin faaliyet alanı, yapılan iş ile ilgili eğitim alınıp alınmaması ve işletmede kaç yıldır ithalat yapıldığına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. ($p<0,05$)

Tablo 8. Probit Regresyon Analiz Sonucu

Değişken	B	Std. Hata	95% Wald Güven Aralığı		Hipotez Test			Exp(B)	95% Wald Güven Aralığı İçin Exp(B)	
			Alt Sınır	Üst Sınır	Wald Chi-Square	df	Sig.		Alt Sınır	Üst Sınır
(Intercept)	,176	,5262	-,855	1,207	,112	1	,738	1,192	,425	3,343
s1	-,028	,0596	-,145	,089	,219	1	,640	,972	,865	1,093
s2	-,138	,1972	-,525	,248	,492	1	,483	,871	,592	1,282
s3	-,173	,0715	-,313	-,033	5,860	1	,015*	,841	,731	,968
s4	,042	,0470	-,050	,135	,812	1	,368	1,043	,951	1,144
s5	-,122	,0579	-,236	-,009	4,456	1	,035*	,885	,790	,991
s6	,267	,0761	,118	,416	12,329	1	,000*	1,306	1,125	1,517
s7	,146	,0803	-,012	,303	3,281	1	,070**	1,157	,988	1,354
s8	-,176	,1267	-,424	,072	1,929	1	,165	,839	,654	1,075
s9	,043	,0258	-,007	,094	2,810	1	,094**	1,044	,993	1,098
(Scale)	1 ^a									

*($p<0,05$) ** ($p<0,10$)

KOSGEB desteklerinden faydalananlara 1, faydalanmayanlara 0 değeri verilerek bağımlı değişken oluşturulmuştur. Bu bağımlı değişken üzerinde etkili olabilecek bağımsız değişkenler s1(Yaş), s2(Cinsiyet), s3(Şirketteki görev), s4(Eğitim), s5(işletmenin faaliyet süresi), s6(Faaliyette bulunulan il), s7(İşletmenin hukuki statüsü), s8(İşletmedeki personel sayısı), s9(İşletmenin faaliyet alanı) şeklinde belirlenmiş ve probit regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 8’de verilen probit regresyon analizinin sonuçlarına göre, faaliyette bulunulan il, işletmenin hukuki statüsü ve faaliyet alanı değişkenlerinin KOSGEB desteklerinden faydalanma üzerinde olumlu etkileri olduğu görülürken, şirkette bulunulan görev ve işletmenin faaliyet süresi değişkenlerinin olumsuz etkileri olduğu görülmüştür.

5. SONUÇ

KOSGEB kurulduğu günden bu yana bölge, sektör ve işletmelerin yapılarını göz önüne alarak KOBİ’lere destek olma faaliyetlerini yürütmektedir. Küreselleşen ve değişen dünya ekonomisi içerisinde ekonomide devletin rolü giderek azalırken, KOSGEB gibi kurumların özel girişimlere devlet desteğini sunmaları da günümüz ekonomisinde rağbet gören uygulamalardan olmuştur. Bu konuda yapılan araştırmalar da bu tür desteklere olan ilginin yoğunluğunu ve beklentileri ortaya koymaktadır. Ancak, çalışmalar incelendiğinde desteklerin bölgesel ve sektörel olarak farklılıklar gösterdiği izlenmektedir. KOBİ’lerin uzun ömürlü olabilmeleri kuruluşundan itibaren gelişme ve büyüme çabalarına bağlıdır. Aksi halde işletmeler kurulduktan kısa bir süre sonra kapatmak zorunda kalmaktadırlar. Bu konuda devlet desteklerinin etkinliğinin artırılması hem KOBİ’lerin kurulma ve gelişme oranlarını artıracak, hem de ülke ekonomisinin büyümesini sağlayacaktır.

Yapılan bu çalışmada TR 72 bölgesindeki imalat sanayiinde faaliyet gösteren işletmelerin KOSGEB desteklerinden faydalanma durumları analiz edilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar incelendiğinde KOSGEB desteklerinin sınıflandırılması, destek miktarlarının ihtiyaçlara göre yeniden gözden geçirilmesi, piyasa şartlarına göre ihtiyaçların tespit edilmesi ve bilgilendirme konularında daha etkin uygulamalar gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ankete katılanların büyük çoğunluğu fırsat olursa bu desteklerden tekrar faydalanacaklarını ve alınan desteklerden en fazla kısa dönem ödemelerin yapılması konusunda memnuniyet belirtilmiştir. Ancak yeterli bilgilendirmenin

yapılmaması ve bürokrasinin fazla olması genel şikayet konusu olmuştur. Bununla ilgili olarak son dönem eğitim ve başvuru konusunda uygulamalar büyük ölçüde online internet üzerinden yapılmaktadır. Bu durum ulaşılabilirliği kolaylaştırmakla birlikte, teknolojik bilgisi yeterli olmayan girişimci adaylar için sorunlara neden olabilmektedir.

Özellikle küçük sermayelerle piyasaya giren küçük işletmeler için can suyu olan KOSGEB destekleri oldukça önem arz etmektedir. İşletme faaliyetlerinin sürdürülebilirliği desteklerin kullanımı ve geri dönüşleri konusunda bilgilendirme ve takip sisteminin daha etkili olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Özellikle işini büyütmeye ve geliştirme amacını taşıyan işletmelerde de bu tür desteklerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak, gerekli yöneltme ve denetim yeterli olamadığı takdirde başarısız işletme örneklerinin hem işletme ölçeğinde hem de genel ekonomi içerisinde olumsuz sonuçlara sebep olduğu açıktır. Dolayısıyla KOSGEB destekleri dahil devlet desteklerinin verilmesi konusunda destek konusu ve destek miktarı uygulamaları yeniden gözden geçirilmeli, yeni girişimci ya da devam eden girişimci arasında dağıtım konusunda yeni uygulamalar projelendirilmelidir. Ayrıca desteklerin kullandırma şartları iyileştirilerek, uygulama ve denetim faaliyetlerinin hassasiyetle yerine getirilmesi ve danışmanlık hizmetlerinin belirli bir süre mutlaka uygulanması gerekmektedir.

Nitekim KOSGEB 2019 yılı faaliyetleri arasında girişimcilik destek programlarında revizyona gitmiştir. Geleneksel girişimci desteği ve ileri girişimci desteği olarak iki gruba ayırdığı desteklerde yeni girişimcilerle imalat yapan ve ar-ge desteklerine ihtiyacı olan işletmelere farklı miktarlarda destekler sunulmaktadır. Ayrıca ihracat yapan işletmeler yönelik yeni pazar ve fuar konularında yeni destekler sunulmaktadır. Bu durum cari açığın azaltılması konusunda önem arz etmektedir. KOSGEB faaliyetlerini revize ederken, değişen piyasa şartlarını ve KOBİ'lerin ihtiyaçlarını yakından takip etmesi gerekmektedir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (CÜBAP) tarafından (Proje No: İKT 121) desteklenmektedir.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Bilen, A. ve Solmaz, H. (2014). KOBİ'lere sağlanan finansal desteklerde KOSGEB'in rolü ve Diyarbakır uygulaması, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(8), 53-71.
- Cansız, M. (2008). *Türkiye'de KOBİ'ler ve KOSGEB*, DPT Yayın No: 2782, Ankara.
- Çetinkaya, A. Ş. ve Ay, K. (2017). KOSGEB girişimcilik desteklerinin amacına ulaşma düzeyi: Konya ili araştırması, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(30. Yıl Özel Sayısı), 19-34.
- Eralp İrtten, Y. (2019). *KOBİ önemi ve ikinci OECD-KOBİ İstanbul bakanlar konferansı*. erişim adresi: http://www.mfa.gov.tr/kucuk-ve-orta-buyuklukteki-isletmelerin-_kobi_-onemi-ve-ikinci-oecd-kobi-istanbul-bakanlar-konferansi.tr.mfa, (14.09.2019).
- Freese, J. ve Long, J. S. (2006). *Regression models for categorical dependent variables Using Stata*. College Station: Stata Pres.
- Güner, H. ve Korkmaz, A. (2016). KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitimi – girişimcilik ilişkisi: eğitim alıp iş kurmayanlar üzerine araştırma. *İş ve Hayat Dergisi*, (4), 155-182.
- İslamoğlu, E., Namal, M. K. ve Köleoğlu, Y. (2014). Bir aktif istihdam politikası aracı olarak girişimcilik programlarının etkinliği: "KOSGEB yeni girişimcilik destek programı örneği". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 25-43.
- Kandemir, T., Baykut, E. ve Avcı, A. (2017). KOSGEB desteklerinin destekleri kullanan işletmeler açısından değerlendirilmesi (TR33 bölgesi uygulaması), *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 97-114.

- Karadeniz, E. ve Özdemir, Y. Ö. (2009). Entrepreneurial activities in Turkey: An international comparison using GEM data, *Boğaziçi Journal*, 23(1-2), 19-36.
- KAYSO. (2019). Erişim adresi: <https://www.kayso.org.tr/tr/>, (25.05.2019).
- KOSGEB. (2018). *KOSGEB 2018 yılı faaliyet raporu*, Ankara.
- Kutlu, H. A. ve Demirci, N. S. (2007). KOBİ'lerin finansal sorunları ve çözüm önerileri, 4. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi, *İstanbul Kültür Üniversitesi*, 7-8 Aralık 2007, 187-198
- Maden, S. I. ve Dulupçu, M. A. (2014). KOBİ'lere desteklemek firmaların performansını ne kadar etkiler? Göller bölgesinde KOSGEB genel destek programından yararlanan firmalar üzerine bir inceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 179-195.
- Maden, S. I., Dulupçu, M. A. ve Sungur, O. (2014). KOBİ desteklerinin istihdam büyümesine etkisi: Isparta ve Burdur örneği, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 9(1), 95-124.
- Namal, M. K., Koçancı, M. ve Aksoy, B. (2018). KOSGEB girişimcilik programı: Eleştirel bir değerlendirme, *Akademik Hassasiyetler*, 5(9).
- Noyan Yalman, İ. (2019). Yüksek teknoloji ürün ihracatı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, enerji tüketimi ve karbon emisyonunun ekonomik büyüme ile ilişkisi: BRICS-T Ülkeleri örneği, *S.C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 128-149.
- Öktem, M., Aydın, M. ve Ekinci, S. (2007). Türkiye'de girişimciliğin geliştirilmesinde KOSGEB'in önemi: Uygulamalı bir çalışma, *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 1, 47-76.
- Sivas OSB. (2019). Erişim adresi: <https://www.sivasosb.org.tr/>, (25.05.2019).
- Tan, F. Z. (2015). KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitimi adayları üzerine Kastamonu ilinde bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(3), 382-417.
- Topcu, Y. (2008). Çiftçilerin tarımsal destekleme politikalarından faydalanma istekliliğinde etkili faktörlerin analizi: Erzurum ili örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21 (2) , 205-212.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). *2018 yılına ilişkin girişim özelliklerine göre dış ticaret istatistikleri*. Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr/>, (25.05.2019).
- Ulusoy, R. ve Akarsu, R. (2012). Türkiye'de KOBİ'lere yapılan destekler ve istihdam üzerindeki etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, 105- 126.
- Uysal, G. ve Hatim, T. Ş. (2009). KOSGEB hizmet ve destekleri: KOBİ'ler ne ölçüde faydalanmakta?, *MUFAD Journal*, (41), 182-185.
- Yıldız, S. B. (2013). KOBİ'lere sağlanan kamu desteklerinde etki değerlendirmesinin önemi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 19-34.
- YOSB. (2019). Erişim adresi: <http://yozgatosb.net/>, (25.05.2019).